

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОЗДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті автор розглядає питання, пов'язані з невідповідністю змісту професійної підготовки майбутнього психолога вимогам сьогодення. Проблема полягає в тому, що вищий навчальний заклад не «озброює» своїх випускників практичними вміннями й якостями, необхідними для успішної реалізації набутого професійного вантажа в умовах жорсткої конкуренції.

Ключові слова: професійна підготовка психологів, конкуренція, конкурентоздатний фахівець, соціально необхідні якості, модульно-рейтингова система навчання, компетентність, моделювання системи спеціальних ситуацій, ділова гра, соціально-психологічний тренінг.

Постановка проблеми

Останнім часом професійна підготовка психологів здійснюється в усіх вищих навчальних закладах, де є гуманітарні спеціальності. Водночас психологів готують у такій кількості, що ринок праці не встигає їх «абсорбувати», тобто розподілити згідно з потребами тієї чи іншої сфери. Тому нині значна частина випускників, які отримали професію психолога, поповнює лави безробітних громадян. Спостерігається так званий дисбаланс між попитом і пропозицією, між ринком освітніх послуг і ринком праці щодо професії психолога.

Такий дисбаланс зумовлений тим, що втрачений зв'язок ринку освітніх послуг та ринку праці. Це, в свою чергу, не дає можливості навчальним закладам зорієнтуватися — яких психологів, для чого, для якої саме діяльності готувати. Тобто якими професійно-особистісними якостями повинен володіти випускник, щоб бути конкурентоздатним на ринку праці після закінчення ВНЗ. У зв'язку з цим професійну підготовку психологів неможливо розглядати у відриві від вимог, які ставляться характером конкретного середовища, де працює спеціаліст. У такому контексті створення системи підготовки спеціалістів, відповідно до навчальних планів, програм їх навчання не може відбуватися без урахування «запитів практики». Тому дуже важливим є підготовка в навчальному закладі спеціаліста, який відповідає основній вимозі: як кінцевий продукт навчального закладу він повинен мати високий рівень конкурентоздатності з погляду вимог робочого місця.

З іншого боку, сайти з пошуку роботи, оголошення в газетах, журналах пропонують вакансії психолога. Але далеко не усі дипломовані психологи є, так би мовити, придатними претендентами. Обсяг здобутих студентами спеціальних знань, умінь, навичок, тобто рівень професійної компетентності не дає можливості повною мірою реалізуватися як успішної на професійному поприщі особистості, оскільки професійна підготовка психологів у вищих навчальних закладах не відповідає потребам сучасного суспільства з ринковими відносинами, а саме, не готує молодого спеціаліста до участі у чесній конкуренції.

На сучасному етапі українська вища освіта зазнає певних трансформацій. Одним із стратегічних завдань програми вищої освіти згідно з Концепцією розвитку освіти в Україні на XXI століття є досягнення якісно нового рівня мобільності та професійно-практичної підготовки фахівців з вищою освітою. У цьому контексті рушієм пошуку інноваційних можливостей є конкурентоспроможний спеціаліст, який прагне досягти ефективного симбіозу своїх унікальних знань з ринковою ситуацією і тим самим забезпечити першість у конкуренції на ринку праці [5].

Поряд з принциповими змінами соціально-економічного характеру спостерігаються тенденції формування загальноєвропейського освітнього простору. Суттєво зростають вимоги до кваліфікованого працівника, що викликано зміною структури економічних взаємин і ринку праці. Фахівець з вищою освітою має бути підготовленим до розв'язання конкретних професійних і соціально-професійних завдань відповідної посади. Він повинен легко пристосовуватися до мінливих умов діяльності організацій, установ, підприємств різних форм власності: володіти необхідним обсягом знань у культурній, правовій, соціально-психологічній, екологічній та інших галузях, вміти засвоювати нові знання, прогресивні технології та інновації [2].

У зв'язку з цим, відповідно, зростають вимоги і до якості освітніх послуг, системи підготовки висококваліфікованих працівників та системи освіти в цілому. Одним із важливих завдань сучасного вищого нав-

чального закладу є підготовка такого професіонала, який буде мобільним на ринку праці, здатним до швидкої адаптації та якнайповнішої реалізації власного творчого потенціалу. При цьому чільне місце посідає розвиток професійно-особистісних якостей, які забезпечують конкурентоспроможність на ринку праці, успішність у професійній самореалізації, кар'єрі: загальна компетентність, мобільність, висока працездатність, ініціатива, працелюбність [7].

Таким чином, перед вищим навчальним закладом стоїть важливе завдання — забезпечити не лише засвоєння майбутнім спеціалістом сукупності професійних знань, умінь і навичок, а й формування в нього уміння вигідно себе запропонувати на ринку праці, здатності в будь-який час та в різних ситуаціях оптимально, гнучко й ефективно вирішувати проблеми, які виникають. У зв'язку з цим основною метою сучасної психологічної та педагогічної освіти є підготовка конкурентоздатної особистості, яка орієнтована на постійне самовдосконалення та здатна витримати відбір на ринку праці [10].

Метою даної статті є розкриття основних проблем у професійній підготовці майбутніх психологів на сучасному етапі, пов'язаних зі зміщенням акцентів у бік особистісного розвитку студента, а саме, розвитку у нього якостей, які б допомогли йому успішно конкурувати на професійному поприщі.

Виклад основного матеріалу

Система професійної підготовки психолога зорієнтована головним чином на оволодіння ним певною системою теоретичних знань, спеціальних умінь і технік. Однак специфіка професії психолога передбачає те, що основним інструментом його роботи, окрім тестів, методик і технік, є його власна особистість, і тому найважливішим завданням вищої школи можна вважати становлення особистісного «Я» майбутнього фахівця. Успішність професійної діяльності психолога залежить значною мірою від таких його особистісних характеристик: системи цінностей, психологічної культури, самосвідомості, соціально-перцептивного інтелекту тощо. Тому поряд із світоглядною та професійною підготовкою майбутніх фахівців особливого значення набуває особистісна підготовка психолога, метою якої є формування професійно значущих якостей особистості, її гуманістичної спрямованості, психологічної культури, здатності до професійної ідентифікації тощо [11, 242–248].

Нова освітня парадигма орієнтована на формування психолога, що відрізняється компетентністю, високою культурою особистості, здатністю до творчості. Вона охоплює два рівні: 1) розвиток професійної компетентності; 2) особистісне становлення — формування внутрішньої готовності до опанування професії та реалізації себе в ній. Це є відмінною рисою від попередньої поширеної практики підготовки психологів, провідними напрямками якої було накопичення знань, формування вмінь і навичок [14].

Навчально-виховний процес у ВНЗ має бути спрямований на формування професійної ідентичності, в основі якої лежать такі складові особистості психолога, як прагнення до особистісного зростання та самоактуалізації, професійна свідомість, професійне мислення, креативність, критичне мислення [9].

Отже, основне завдання сучасного вищого навчального закладу полягає в тому, щоб перейти від предметного до особистісно орієнтованого змісту освіти. Важливо досягти того, щоб дисципліни, які викладаються у ВНЗ, залишалися не тільки джерелами знань, а й перетворилися на засоби розвитку «Я» майбутнього спеціаліста. Це, в свою чергу, передбачає зміну парадигми вищої освіти, коли не «людину вчать», а «людина вчиться». Оскільки в нашому суспільстві нині відбуваються корінні зміни, проблема підготовки висококваліфікованого спеціаліста відповідного рівня та профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, який вільно володіє своєю професією й орієнтується в суміжних галузях діяльності, готовий до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, здатний до адаптації та якнайповнішої реалізації власного творчого потенціалу набуває особливого значення. Більшій частині молодих спеціалістів, що закінчили професійну вищу школу, не вистачає таких особистісних якостей і знань, які допомагали б їм виходити з гідністю зі складних професійних ситуацій [13].

Вищезазначене передбачає адаптування існуючих та розроблення нових форм і методів навчання, орієнтованих на вимоги конкурентного середовища для того, щоб забезпечити психологу достатньо впевнену поведінку в конкретних типових життєвих і професійних умовах. Тобто навчання повинно являти собою гнучку систему, що відповідає попиту на ринку праці і враховує соціальні та психологічні характе-

ристики студентів. Найкращий результат при цьому досягається за допомогою застосування таких методів, як взаємне навчання, самоорганізація, емпіричне навчання, навчання в умовах, наближених до реальних, навчання з використанням ресурсів та проблемно орієнтоване навчання, рефлексія, критичний самоаналіз, а також поєднання цих методів у будь-яких варіантах [6].

Спроби вирішення вищеозначеної проблеми значною мірою започатковані завдяки підписанню Україною 19 травня 2005 р. Болонської декларації, в межах якої пропагується створення єдиної європейської конкурентоспроможної освітньої системи. Продуктом такої освітньої системи має стати «людина знаюча», яка здатна витримувати конкуренцію на ринку праці й адекватно реагувати своїми гнучкими знаннями, вміннями та навиками на трансформуючі потреби суспільства. У зв'язку з цим в більшості вищих навчальних закладів підготовка психологів здійснюється в експериментальних умовах із запровадженням Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), що, в свою чергу, стало значним кроком у адаптуванні української освіти до загальноєвропейських стандартів.

Болонська модель вищої освіти має значні переваги над тією системою, що існувала за радянські та пострадянські часи. Вона, по-перше, передусім зорієнтована на потреби особистості. По-друге, на відміну від традиційної української моделі вищої освіти дає можливість багатоваріативного вибору на всіх рівнях навчання. По-третє, Болонська модель створює підґрунтя для майбутнього більш успішного працевлаштування молоді людини у транснаціональному просторі. Саме працевлаштування є індикатором успіху всього Болонського процесу в цілому, можливість влаштування на роботу – це основне питання для вищих закладів по всій Європі; це стратегічна мета, яка не має альтернативи.

Введення згідно з Болонською системою навчання модульно-рейтингової технології організації навчального процесу як альтернативи традиційній технології надасть можливість зробити відсів «пасивних», «слабких» студентів, залишити більш здібних, зацікавлених, самостійних, активних, у яких дійсно є бажання вчитися, здобувати нові знання, набувати певних умінь, навичок. Модульна організація навчального процесу заснована на рейтинговій системі організації самостійної роботи й оцінювання знань, що дає змогу підвищити тягу студентів-психологів до систематичного, активного оволодіння знаннями та привчити їх до самостійного оцінювання своїх індивідуальних здібностей, можливостей. Рейтингова система оцінювання дає змогу ранжувати студентів, тобто виділяти першого та останнього. Це, в свою чергу, вносить змагальність у навчальний процес, студенти починають конкурувати між собою за отримання найбільшої кількості балів, за перше місце у навчанні. Традиційна п'ятибальна система знань неспроможна забезпечити зацікавленість у поглибленні й розширенні знань, не сприяє підвищенню активності студентів, не дає можливості диференційовано підходити до оцінювання їхніх знань [1, 94]. Кредитно-модульна система дає змогу розв'язати одне з важливих завдань – запровадження здорової конкуренції у навчанні [12, 69].

Окремим питанням в межах запровадження кредитно-модульної системи навчання, є проблема адаптування існуючих навчальних програм та розроблення нових, які б відповідали вимогам загальноєвропейського освітнього простору з урахуванням вітчизняних особливостей (національного характеру, менталітету, суспільного розвитку тощо).

Удосконалення навчальних програм в першу чергу передбачає розроблення відповідного технологічного інструментарію, необхідного для підготовки конкурентоздатного фахівця. За такого інструментарію доцільним є запровадження в навчальний процес системи спеціально розроблених ситуацій у вигляді рольових (ділових) ігор, що моделюють аспекти професійної діяльності психолога в конкурентному середовищі, з використанням елементів соціально-психологічного тренінгу, які вимагають від нього не лише вміння використовувати набуті знання з професії (бути компетентним у професійному колі), а й володіти та успішно користуватися широким спектром соціальних якостей, яких вимагає суспільство з ринковими відносинами (бути «компетентним у часі»). Такими якостями є: активність, гнучкість поведінки, високий рівень адаптації, стресостійкість, здатність прогнозувати і впливати на поведінку людей, прагнення до успіху, впевненість у своїх можливостях, інтуїтивність, нестандартність мислення, наполегливість тощо. Саме ці якості, як доводить низка вітчизняних і зарубіжних учених, є такими, які дають можливість майбутньому психологу (і не тільки) вільно почуватися у конкурентному середовищі, де таких, як

він, багато, а робочих місць замало. Достатньо високий рівень розвитку соціально необхідних якостей у випускника-психолога дає змогу із значним ступенем ймовірності стверджувати про впевненість його поведінки на ринку праці, що, в свою чергу, сприяє успішній реалізації на професійному поприщі.

Ефективність моделювання спеціально створених ситуацій полягає в тому, що воно забезпечує практичну спрямованість навчання, дає можливість наблизити професійну діяльність психолога до природних умов професійної взаємодії. Такі ситуації передусім реалізуються через умовний діалог у формі ділових ігор, за допомогою яких є можливість моделювати відносини, які складаються між учасниками професійного процесу, проблемні завдання тощо. Як зазначають дослідники, залучення студентів у ігрову діяльність дає змогу сформувати в них не тільки теоретичні знання й уміння, а й сприяти формуванню та розвитку необхідних якостей. Ігри у навчальному процесі дають можливість студентові відчувати себе на місці керівника або підлеглого, від правильного рішення якого залежить успіх розв'язання певної ситуації. У процесі проведення таких ігор студент має можливість проявити свої особистісні якості (інтелектуальні, вольові, емоційні, моральні), тобто поле гри — це утворення відповідного середовища, де відбувається зміна позицій, переконань тощо. Тому застосування рольових ігор у процесі професійного навчання майбутнього психолога є умовою ефективною підготовки особистості фахівця, формування його професійної компетентності, а також умінь, здібностей, якостей, які необхідні йому для адаптації та продуктивної діяльності в різних професійних спільнотах [3, 34].

Соціально-психологічні тренінги, в свою чергу, володіють достатньо широкими можливостями для досягнення різноманітних цілей, оскільки спроможні стимулювати не лише індивідуальну активність кожного учасника, а й активність групи в цілому. Тренінгові вправи дають змогу людині набути нових умінь, експериментувати з різними стилями відносин серед рівних партнерів, «примірювати» нові моделі поведінки; оволодіти комунікативними навичками (або підвищити їх наявний рівень) тощо.

Висновки

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, ми доходимо думки, що професійна підготовка психологів має бути спрямована на формування та розвиток певного складу особистості професіонала, який здатний до успішної професійної самореалізації в умовах жорсткої конкуренції, тобто є конкурентоздатним. А саме: запровадження у процес професійного навчання майбутніх психологів системи спеціально створених ситуацій у формі рольових ігор, що моделюють різні аспекти їхньої професійної діяльності на ринку праці, а також тренінгових вправ з розвитку якостей конкурентоздатної особистості. Подальші розвідки в даному напрямі полягають у розробленні програми спецкурсу теоретично-практичного спрямування з елементами тренінгу, спрямованого на розвиток (або підвищення рівня розвитку) необхідних конкурентозначущих якостей майбутнього психолога, та впровадженні її у навчальний процес підготовки майбутніх психологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронкова В.Г. Вища освіта України і Болонський процес: курс лекцій для самостійної роботи магістрів спеціальності 8.050201 «Менеджмент організацій» / В.Г. Воронкова, О.Є. Швець. — Запоріжжя : Запорізька державна інженерна академія, 2004. — 95 с.
2. Головка М. Особливості організації та вдосконалення системи навчання за умов Болонського процесу / М. Головка // Проблеми освіти. — 2006. — Вип. 43. — С. 7–10.
3. Дєєв С.В. Моделювання ситуацій професійної діяльності майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ / С.В. Дєєв // Вісник Черкаського університету. — 2008. — № 3. — С. 34–36. — Режим доступу : <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v3/v3pp34-36.pdf>
4. Дідик Н.М. Особистісна зрілість як акме особистості психолога-професіонала / Н.М. Дідик // Проблеми сучасної психології. — 2009. — Вип. 3. — С. 113–123.
5. Дудко Л.А. Інноваційні технології підготовки конкурентоспроможних спеціалістів у вищих навчальних закладах / Л.А. Дудко // Вісник Черкаського університету ім. Б. Хмельницького. — 2008. — Вип. 120. — С. 78–84. — (Серія «Педагогічні науки»).

6. Дудко Л.А. Роль інноваційних педагогічних технологій у становленні конкурентоспроможних спеціалістів / Л.А. Дудко // Мультиверсум: філософський альманах. — К., 2004. — С. 182–194.
7. Іванченко Є.А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Є.А. Іванченко. — Одеса, 2005. — 20 с.
8. Мартинюк І.А. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх психологів для роботи в школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.А. Мартинюк. — К., 2004. — 16 с.
9. Міненко О.О. Особистісне змінювання в процесі професійної підготовки студентів-психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.О. Міненко. — К., 2004. — 20 с.
10. Митина Л.М. Психологія конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. — Воронеж : МОДЕК, 2002, — 400 с.
11. Основи практичної психології / В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін. — К. : Либідь, 1999. — 536 с.
12. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін.; за ред. В.Г.Кременя. — Тернопіль : ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. — 147 с.
13. Сулима Т.С. Особливості підготовки педагога професійного навчання / Т.С. Сулима // Педагог професійної школи. — 2007. — Вип. 8. — С. 61–65.
14. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.Ф. Шевченко. — К., 2006. — 32 с.

Ортикова Н.В.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ЛИЧНОСТИ ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

В статье автор рассматривает вопросы, связанные с несоответствием содержания профессиональной подготовки будущего психолога требованиям современного общества. При этом проблема состоит в том, что высшее учебное заведение не «вооружает» своих выпускников практическими умениями и качествами, необходимыми для успешной реализации приобретенного профессионального багажа в условиях жесткой конкуренции.

Ключевые слова: профессиональная подготовка психологов, конкуренция, конкурентоспособный специалист, социально необходимые качества, модульно-рейтинговая система обучения, компетентность, моделирование системы специальных ситуаций, деловая игра, социально-психологический тренинг.

Ortikova N.V.

THE PROBLEM OF PERSONALITY COMPETITIVE PSYCHOLOGIST PROFESSIONAL TRAINING

The author of the article is investigating the issues related to the discrepancy of future psychologist's vocational training content and modern conditions of society. The problem is that institute of higher education is not providing its graduating students with practical skills and qualities necessary for successful realization of acquired professional store of knowledge in conditions of harsh competition.

Key words: vocational training of psychologists, competition, competitive specialist, socially necessary qualities, modular rating system, modeling of special situation system, role playing game, competence, business game, socio-psychological training.